

“Шухрат” Ордени Тўлиқ Нишондори Тлеумурат Утемуратов*Даврон Ендирбоевич¹*

Аннотация: Ушбу мақолада Иккинчи жаҳон уруши йилларида Иккинчи жаҳон уруши йилларида Ўзбекистон халқининг уруш фронтларидаги қаҳрамонлик намуналари ҳақида, айнан қорақалпоқ йигити —Шухрат (—Слав) орденининг тўлиқ нишондори Тлеумурат Утемуратов ҳақида сўз юритилади. 5-армия 97-ўқчи дивизияси 136-ўқчи полки сапери Тлеумурат Утемуратовнинг 3-Белоруссия fronti жангчилари таркибида кўрсатган жасорати тўғрисида маълумотлар берилган.

Калит сўзлар: ўқчи полки, —Багратион операцияси, —Шухрат ордени, ҳарбий техника, ўқдорилар, ҳаракатдаги армия.

Инсоният тарихидаги энг қонли ва мудҳиш бўлиш Иккинчи жаҳон урушида ўша замонда дунёнинг мустақил 73 та давлатининг 62 таси иштирок этган. Уруш ер шари аҳолисининг 80 фоизини қамраб олган. Жанговар ҳаракатлар 40 та давлат, уч китъа ва тўрт океан ҳудудида олиб борилган. 110 миллион аскар иштирок этган бу урушда, тахминий ҳисоб-китобларга кўра 70 миллионга яқин инсон ҳалок бўлган.

Ҳар қандай уруш ва қирғинбаротларнинг манфур мақсади ва мафкуралари бор. Фашизм —олий табақа инсонлар жамиятини яратиш учун ўзидан бошқа миллат, irq ва тоифадаги инсонларни қул сифатида —олий irq манфаатлари учун хизмат қилдиришга қаратилган ёвуз ва вайронкор ғояга суянган. Умуминсоният цивилизацияси ва тараққиётини фақат бир ҳовуч —сараланган одамлар манфаатига бўйсундиришни кўзда тутган.

Бу ёвуз ғоянинг тантанаси ер юзидаги барча халқларнинг Аллоҳ берган улуғ неъмат — яшаш ҳуқуқи ва яратиш ҳақ-ҳуқуқларини поймол этишга асосланган эди. Шу боис барча тараққийпарвар кучлар ўз эрки, озодлиги, мустақиллиги ва адолат тантанаси учун курашга отланганлар.

Кўпмиллатли Ўзбекистон халқи бутун тараққийпарвар инсоният қатори Иккинчи жаҳон урушида фаол иштирок этиб, фашизм устидан қозонилган буюк Ғалабани таъминлашга муносиб ҳисса қўшди. Эл-юртимизнинг уруш йилларида кўрсатган мардлик ва қаҳрамонлиги биз учун улкан жасорат мактаби, чексиз ғурур-ифтихор манбаидир.

9 май - Хотира ва кадрлаш кунига тайёргарлик кўриш ва уни ўтказиш чора-тадбирлари тўғрисида Қарорда давлатимиз раҳбари: - —Бутун дунёда миллионлаб инсонларнинг қурбон бўлишига сабаб бўлган, мислсиз йўқотишлар, талафот ва мусибатлар олиб келган Иккинчи жаҳон уруши башарият тарихидаги энг даҳшатли, қонли қирғин бўлганини, орадан қанча йиллар ўтса-да, эзгу ниятли дунё аҳли ҳеч қачон унутмайди. Жанг майдонларида фашизмга қарши мардона курашган 2 миллионга яқин ўзбекистонликларнинг 500 мингдан зиёди ҳалок бўлганини халқимиз асло ёдидан чиқармайди.

Кўпмиллатли тинчликсевар Ўзбекистон халқи учун фашизм устидан ғалаба қозонилган 9 май санаси аввало Хотира ва кадрлаш кунига сифатида азиз ва мўътабардир. Биз учун хотира инсоннинг инсонлигини англатадиган тушунча, уни ўтмиш ва истиқбол билан боғлаб турадиган буюк руҳий-маънавий қудратдир. Эл-юрт тинчлиги ва озодлиги учун курашган мард ва жасур инсонлар хотирасини ёд этиш орқали биз Ватан учун жонини фидо этган қаҳрамон ота-боболаримизнинг номларини шарафлаш, уларга юксак ҳурмат кўрсатишни тушунамлиқ — деб таъкидлаган эди.²

Дарҳақиқат, вақт ўтгани сайин бу ўлмас умуминсоний кадриятларнинг аҳамияти тобора ортиб бормоқда. Шунинг учун ҳар йили 9 май — Ғалаба байрами мамлакатимизда Хотира ва кадрлаш кунига сифатида кенг нишонланади. Иккинчи жаҳон урушида ҳалок бўлган аждодларимиз хотирасига чуқур ҳурмат бажо келтирилиб, фашизмга қарши жангларда мардонавор курашган ота-боболаримизга ҳамда фронт ортида жонбозлик кўрсатган меҳнат фахрийларига алоҳида эътибор ва эҳтиром кўрсатиш юртимизда олижаноб анъанага айланди.

Инсон хотира билан тирик, қадр билан улуғ. Осмонимизнинг мусаффолиги, эл-юрт тинчлиги йўлида фашизмга қарши курашиб, ватанига, халқига, ҳарбий қасамёдига содиқ қолиб мардлик намуналарини кўрсатган Ватан фидойиларининг хотираларини ёд этиб, эзгу ишларни давом эттириш халқимизга оид фазиладир.

¹ Ўзбекистон Республикаси Президенти

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 9 май - Хотира ва кадрлаш кунига тайёргарлик кўриш ва уни ўтказиш чора-тадбирлари тўғрисида 2022 йил 22 апрелдаги №ПҚ-229 сонли қароридан.

Мард ва жасур ота-боболаримиз дунёдаги эзгу ниятли халқлар қаторида бу мудҳиш урушда чинакам қаҳрамонлик намуналарини кўрсатдилар. Уларнинг сўнмас жасорати биз учун мардлар мактаби, ғурур-ифтихор манбаи бўлиб келмоқда ва шундай бўлиб қолади.

Кўпмиллатли Ўзбекистон халқи бутун тараққийпарвар инсоният қатори Иккинчи жаҳон урушида фаол иштирок этиб, фашизм устидан қозонилган буюк Ғалабани таъминлашга муносиб ҳисса қўшди.

Эл-юртимизнинг уруш йилларида кўрсатган мардлик ва қаҳрамонлиги биз учун улкан жасорат мактаби, чексиз ғурур-ифтихор манбаидир. Дарҳақиқат, вақт ўтгани сайин бу

ўлмас умуминсоний кадрятларнинг аҳамияти тобора ортиб бормоқда. Шунинг учун ҳар йили 9 май — Ғалаба байрами мамлакатимизда Хотира ва қадрлаш куни сифатида кенг нишонланади. Иккинчи жаҳон урушида ҳалок бўлган аждодларимиз хотирасига чуқур ҳурмат бажо келтирилиб, фашизмга қарши жангларда мардонавор курашган ота-боболаримизга ҳамда фронт ортида жонбозлик кўрсатган меҳнат фахрийларига алоҳида эътибор ва эҳтиром кўрсатиш юртимизда олижаноб анъанага айланди.

Иккинчи жаҳон уруши фронтларида кўрсатган матонати ва жасорати учун 301 нафар ўзбекистонликлар Совет Иттифоқи Қаҳрамони унвонига сазовор бўлган, 70 нафар ватандошларимиз эса —ШухратI орденининг учала даражаси билан тақдирланган.

Иккинчи жаҳон уруши йилларида бир миллионга яқин жангчилар III -даражали —ШухратI ордени билан, 46 мингдан ортиқ киши II-даражали ва 2678 киши эса I-даражали —ШухратI ордени билан тақдирланган. 3671 киши —ШухратI орденининг учала даражаси билан мукофотланган, иттифоқ даврида улар Совет Иттифоқи Қаҳрамони унвонига тенглаштирилган.

—ШухратI ордени – СССР даврининг ҳарбий ордени бўлиб, СССР Олий Кенгашининг 1943 йил 8 ноябрдаги Қарори билан таъсис этилган. Ушбу орден I, II, III даражали бўлиб, у билан Қизил Армиянинг оддий аскар, сержант ва старшиналари тақдирланган.

Бугунги мунозара Иккинчи жаҳон урушининг яна бир иштирокчиси, —ШухратI орденининг тўлик нишондори қорақалпоғистонлик жангчи Глеумурат Утемураев ҳақидадир.

Глеумурат Утемураев 1925 йил Қорақалпоғистон Республикаси Тахтақўпир туманида деҳқон оиласида туғулган. Мактабни еттинчи синфини тугатиб колхозда ишлаган. 1943 йил мартида Тахтақўпир туман ҳарбий комиссариати томонидан Қизил Армияга чақирилган.

Глеумурат Утемураев 1943 йил октябр ойидан Ғарбий фронт қўшинлари таркибида жанговар ҳаракатларда иштирок этган. 1943 йилнинг декабр ойида оғир ярдор бўлди ва госпиталда узоқ даволанди.³

1944 йилнинг эзида госпиталдан даволаниб чиқиб Глеумурат Утемураев 3-Белоруссия fronti 5-армияси 97-ўқчи дивизияси 136-ўқчи полки таркибида сапёр лавозимига юборилди.

1944 йилнинг 23 июнида Иккинчи жаҳон урушининг энг йирик стратегик операцияларидан бири ҳисобланган Белоруссияни немис-фашист босқинчиларидан тозалаш бўйича олиб борилган —БагратионI операцияси бошланди.

Багратион операцияси шунақа пухта тайёрлаб ўтказилдики, унда асосий эътибор ҳаво разведкасига, қўшин разведкасига ва радиоразведкага қаратилди. Қўшинни кўчириш ва уни жамлаш фақат тунда олиб борилди. Ҳарбий объектлар синчковлик билан ниқобланди.³

Ушбу тарихий стратегик операцияда 3-Белоруссия fronti 5-армияси 97-ўқчи дивизияси 136-ўқчи полкининг ҳам ҳиссаси алоҳида ва бекиёсдир. 1944 йил 22 июнда оддий аскар Глеумурат Утемураев 136-ўқчи полки таркибида Белоруссиянинг Суходровка дарёсини кечиб ўтишда эгалланган плацдармларга жонли кучлар ва артиллерияни ўтказиш учун штурмчи ва транспорт кўприқларини куришда иштирок этди.

Глеумурат Утемураев 1944 йил 28 июнда Лепель шаҳрининг жануби-ғарбида Березина дарёсини кечиб ўтишда бўлинмаси сапёрлари билан биргаликда учта солларни тайёрлади ва улар ёрдамида батальон ўқчиларини сув тўсиғидан ўтказди.⁴

Ҳужумкор операциялар давомида душман томонидан миналаштирилган ҳудудда 78 та миналарни зарарсизлантириб иккита ўтиш йўлакларини барпо қилди, кейин дарёнинг кечув жойидан 30 та минани зарарсизлантирди ва кечувни таъминлади. Матонати, жасорати ва шижоати учун 97-ўқчи дивизияси командирининг буйруғи билан 1944 йилнинг 13 сентябрида III-даражали —ШухратI ордени билан тақдирланди. Шу йилнинг август ойида жанглардаги қаҳрамонона иштироки учун —Жасурлиги учунI медали билан тақдирланди.

Глеумурат Утемураев 1945 йил бошида Иккинчи жаҳон уруши фронтларидаги фаол иштироки, ботирлиги, чاقқонлиги ва юксак маҳорати учун 277 - ўқчи дивизияси 850-ўқчи полкининг полк разведкачилари таркибига киритилди.

³ —Ғалаба боғиI фалсафаси, 2021 й. 15

⁴ 3 К.К.Рокоссовский. Аскарлик бурчи. Москва. ХН. 1984 й. 254 бет.

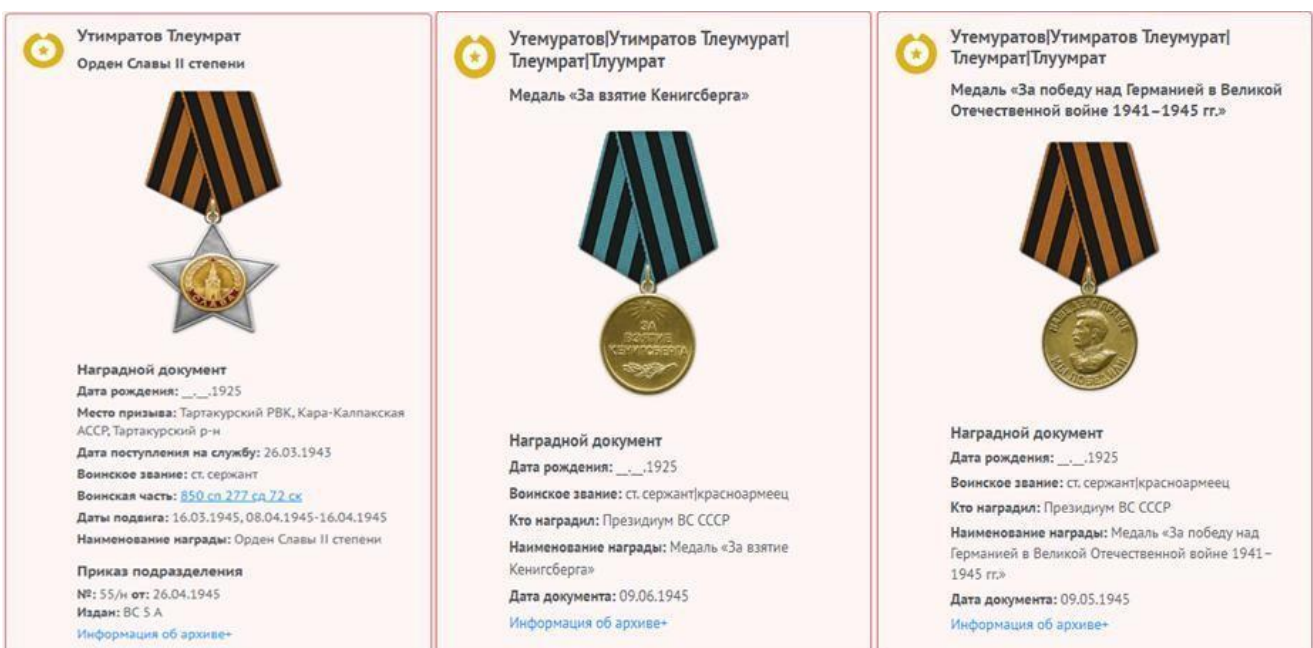
Тлеумурат Утемуратов Шаркий Пруссия операциясида яна бир ўз жасорати ва матонатини намойиш қилди. 1945 йил 30 январда Тлеумурат Утемуратов Альменхаузен ва Ной Вальдек (ҳозирги Калининград вилояти) аҳоли пунктларида душман қарши ҳужумини қайтаришда 10 фашистни қириб ташлади, шундан кейин биринчи бўлиб аҳоли пунктига бостириб қирди, етти

фашистни йўқ қилди ва йирик калибрли пулемётни қўлга қиритди. 1945 йил 7 февралда Тлеумурат Утемуратов Шаркий Пруссиядаги Каверн хутори яқинида душман билан қўл жангига қиршиб кетди ва 4 фашистни ер тишлатди.

Тлеумурат Утемуратов 1945 йилнинг 26 феврал кунда 277-ўқчи дивизия командирининг буйруғи билан III-даражали —ШухратI ордени билан (ушбу орденнинг учинчи даражаси билан иккинчи марта) тақдирланди.

1945 йилнинг 16 мартада Калининград вилояти Ладушкин шаҳри жануби-шарқидagi Пруссен кишлоғи биноларининг бирига биринчи бўлиб бостириб қирди, 10 нафар фашистни яқсон қилди ва иккитасини асирга олди. Ўзининг мардонавор ҳаракатлари билан бўлинма пиёда аскарларининг олға ҳаракатланишларига имкон яратиб берди.

Тлеумурат Утемуратов 1945 йилнинг 8-16 апрел кунлари ҳозирги Болтиқ денгизининг жануби-шарқий қирғоқбўйида Земландия ярим ороли ҳудудида разведка операциясини ўтказишда фаол иштирок этади ва душманнинг

7 аскар ва 1 офицерини асир олади. Ушбу жасорати учун Тлеумурат Утемуратов 5-армия қўмондонининг 1945 йил 26 апрелдаги буйруғи билан II-даражали —ШухратI ордени билан тақдирланади. Шунингдек —Кинегсбергни ишғол қилганлиги ҳамда —1941-1945 йилларда Улуғ Ватан Урушида Германия устидан қозонилган ғалаба учунI медаллари билан мукофотланган.

1945 йилнинг 8 майидан 9 майига ўтар кечаси Германия фашизми ўз мағлубиятини тан олган ҳолда капитуляция актига имзо чекди. Совет-герман frontiда жанговар ҳаракатлар Қизил Армиянинг буюк Ғалабаси билан тугади. Ғалабадан кейин кўпгина аскарлар ўз уйларига қайтарилди.

Халқ тинчлик даври вазифаларини ҳал этишга киришиши мумкин эди. Лекин Узоқ Шарқда ва Тинч океанида хали ҳам уруш алангаси ёниб турар эди. Тезлик билан бу алангани ўчириш ва инсоният учун узоқ кутилган тинчликни таъминлаш талаб қилинар эди.

Ўзининг иттифоқчилик мажбуриятларини бажариб, Иккинчи жаҳон урушини тезроқ тугатиш ва Жанубий-Шарқий Осиё халқларини уруш азоб-уқубатларидан қутқариш ҳамда Узоқ Шарқ чегараларида хавфсизликни таъминлаш учун, Совет Иттифоқи Япония милитаристларига қарши урушга кирди.

Урушга киришишдан олдин Европа ҳарбий-ҳаракатлар майдонларидан Узоқ Шарққа қўшин, ҳарбий техника, ўқ-дорилар, озиқ-овқатлар ва керакли бўлган барча воситалар кўчириб келтирилди. Узоқ Шарқ чегаралари бўйидаги мавжуд бирлашмалар негизда 1- ва 2- Узоқ Шарқ фронтлари ва Монголия ҳудудида Байколорти (Забайкале) фронтлари ташкил қилинди.

1945 йил 8 августда Совет ҳукумати - ўзини Япония билан уруш ҳолатида деб эълон қилди ва 9 августга ўтар кечаси совет кўшинларининг ҳужуми бошланди.

Пухта тайёрланиб тезкорлик билан ўтказилган ҳужумкор операция давомида Манжуриядаги японларнинг Квантун армияси тор-мор этилди.

1945 йил 2-сентябрда Япон денгизида, Америка ҳарбий кемасида Япония қўмондонлиги мағлубиятини тан олиб капитуляция актига имзо чекди. Шу тариқа фашистлар Германияси томонидан ёндирилган ва 70 миллионга яқин кишининг ҳаётига зомин бўлган Иккинчи жаҳон уруши алангаси сўндирилди⁴.

Тлеумурат Утемуратов ўз полки таркибида Иккинчи жаҳон урушининг сўнги стратегик операцияси ҳисобланган Манжурия операциясида иштирок этиш учун Узоқ Шарққа юборилди. Япон милитаристларига қарши олиб борилган қисқа, лекин шиддатли жанговар операцияларда иштирок этди. Япон босқинчиларига қарши матонатли кураши учун СССР Олий Президиумининг 1945 йил 30 сентябрдаги Қарори билан Тлеумурат Утемуратов —Япония устидан қозонилган ғалаба учунI медали билан тақдирланди.⁵

1950 йилда катта сержант Утемуратов армиядан бўшатилади ва кадрдон уйига соғ-саломат қайтиб келди. У Қорақалпоғистон Республикаси Қораузак туманидаги —МоскваI колхозида яшади. Нафақага чикқунгача меҳнат қилди.

Мақола бошида айтиб ўтилганидек катта сержант Утемуратов икки марта —ШухратI орденининг III - даражаси билан тақдирланган. Уруш йилларида тақдирлаш тизимида бундай камчиликларнинг учраб туриши табиий албатта. Масалан, —ШухратI орденининг тўлиқ нишондорлари орасида 86 киши ушбу орден билан тўрт марта

⁵ Онлайн дарслик. Тошкент. 2021 й. II-боб. IV-машғулот

тақдирланган, икки киши эса беш марта. Бир киши эса —ШухратI орденининг учинчи даражаси билан икки марта, иккинчи даражаси

билан икки марта, биринчи даражаси билан бир марта тақдирланган.

Бир киши эса —ШухратI орденининг иккинчи даражаси билан уч марта тақдирланган. Аммо ушбу орденининг биринчи даражаси билан тақдирланмаганлар —ШухратI орденининг тўлиқ нишондори ҳисобланмаган. Кўпинчи бу ҳолат урушдан кейинги йилларда қайта тақдирлаш билан ҳал қилинган.

Бизнинг қахрамонимизни ҳам тақдирлинишида йўл қўйилган камчилик 1982 йил 22 январда тўғриланди, унга —ШухратI орденининг I-даражаси тантанали топширилди ва —ШухратI орденининг тўлиқ нишондорига айланди. Шунингдек, Иккинчи жаҳон уруши фронтларида жасорати ҳисобга олиниб Тлеумурат бобо Утемуратов 1985 йилда СССР Мудофаа вазирининг буйруғи билан II – даражали —Ватан урушиI ордени билан тақдирланди.

Қорақалпоқ элининг асл фарзанди Тлеумурат Утемуратовнинг уруш даврида жасорати, матонаги довюраклиги ҳозирги пайтда нафақат қорақалпоқ ёшлари, балки бутун мамлакатимиз ёшлари учун ўрнак бўлиб хизмат қилади.

2005 йилнинг 16 октябрида Иккинчи жаҳон уруши иштирокчиси, —ШухратI орденининг тўлиқ нишондори Тлеумурат Утемуратов 80 ёшидан оламдан ўтди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Қорақалпоқда Иккинчи жаҳон урушида қозонилган ғалабанинг 75 йиллигига бағишлаб музей ташкил этилди. 23.04.2020//www.xorazm.uz
2. Шамсутдинов Р. Иккинчи жаҳон уруши ва фронт газеталари. Тошкент: —АКАДЕМНАШРИ, 2017. –Б.11.
3. Ўзбекистоннинг уруш гирдобига тортилиши//www.e-tarix.uz
4. Қаранг: Хоразм тарихи. 2-жилд. Урганч, 1996.
5. Ватаннинг чақирғига жавоб. Тошкент: Ўздавнашр, 1944. –Б.35.
6. Қорақалпоқ ҳақиқати 19 сентябрь 1942 йил № 217 (4225)